

Γ'
Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΣΥΓΚΛΟΝΙΣΤΙΚΕΣ
ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

Εισαγωγικά

Ο διπλός τρόπος ζωής τους ανάγκαζε τους κρυπτοχριστιανούς κατ' αρχήν να χρησιμοποιούν δυο ονόματα, ένα μουσουλμανικό και ένα χριστιανικό, τὸ ὁποῖο βεβαίως γνώριζαν ἐλάχιστοι. Ἐπειτα, ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀκολουθοῦν δυο τρόπους λατρείας, τὴν ἡμέρα συμπροσεύχονταν μὲ τοὺς μωαμεθανοὺς στὰ τζαμιά, ἐνῶ μυστικὰ ἔλεγαν χριστιανικὲς προσευχές. Τὴ νύχτα τελοῦσαν τὶς χριστιανικὲς ἀκολουθίες σὲ χριστιανικὸ ναὸ καὶ φύλαγαν σὲ κρυφὰ ντουλάπια καὶ ἀμπάρια ἅγιες εἰκόνες, καντήλια καὶ ἱερὰ σκεύη. Οἱ κρυπτοχριστιανοί, κυρίως τῆς ὑπαίθρου, εἶχαν δικούς τους ναῖσκους ὑπόγειους. Πὰ τοὺς κρυφοὺς τῶν πόλεων τὰ πράγματα ἦταν πιὸ δύσκολα. Τὴν ὑπαρξή τους γνώριζαν μόνον ὁ ἐπίσκοπος καὶ κάποιοι ἱερεῖς τῆς περιοχῆς καὶ ἐκκλησιάζονταν μὲ πολλὲς προφυλάξεις, φοβούμενοι μήπως γίνουν ἀντιληπτοὶ ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους συμπολίτες τους. (Τριανταφυλλίδου Περικλέους, *Τὰ Ποντιακά*, ἐκδόσεις Ἄφοι Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 1993).

Ἡ ζωὴ τῶν κρυπτοχριστιανῶν σὲ καθαρῶς χριστιανικὰ χωριά, δὲν ἦταν τόσο ἐπικίνδυνη. Τὸ μυστικὸ τους ἦταν γνωστὸ καὶ τὰ τελευταῖα μάλιστα χρόνια μποροῦσαν σχεδὸν ἐλεύθερα νὰ παρακολουθοῦν τὶς ἱερὲς ἀκολουθίες καὶ νὰ συμμετέχουν ἐνεργὰ στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, μὲ μόνη ἐπιφύλαξη μήπως γίνουν ἀντιληπτοὶ ἀπὸ διερχόμενους μουσουλμάνους. Στὰ χριστιανικὰ αὐτὰ χωριά, κατὰ τὸν καθηγητὴ Κ. Φωτιάδη, ὑπῆρχε ὡς προπέτασμα ἓνα τζαμί, σὲ περίοπτη μάλιστα θέση, ὥστε νὰ μὴν προκύπτει καμία ὑποψία. Ἐκεῖ πήγαιναν οἱ κρυπτοχριστιανοί, ὅταν κάποιος Τοῦρκος ἐπεσκέπτονταν τὸ χωριό τους.

Στὰ χωριά ὅπου ὅλοι οἱ κάτοικοι ἦταν Ἕλληνες, ἡ τήρηση τῶν χριστιανικῶν ἐθίμων καὶ τύπων γινόταν πιὸ εὐκόλα καὶ χωρὶς κινδύνους. Ὁ παπὰς μεταμφιεσμένος σὲ χότζα, ἔμπαινε στὶς ὑπόγειες ἐκκλησίες πού εἶχαν οἱ κρυπτοχριστιανοὶ καὶ λειτουργοῦσαν χριστιανικά. Στὰ μεικτὰ χωριά ὅμως, μὲ χριστιανούς καὶ μουσουλμάνους, τὰ πράγματα ἦταν πιὸ δύσκολα καὶ ἐπικίνδυνα, γιατί ἂν μαθαινόταν πὼς κάποιος κρυπτοχριστιανὸς ἀσκοῦσε τὰ χριστιανικά του καθήκοντα, συλλαμβανόταν. (Σαμουηλίδης Χρῆστος, *Ἱστορία τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ*, ἐκδόσεις Ἄφοι Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 2009).

Ἀνάμεσα στοὺς κρυπτοχριστιανούς ἦταν συνηθισμένο τὸ φαινόμενο νὰ ἔχουν διπλὴ ιδιότητα οἱ ἱερεῖς, δηλαδὴ τοῦ χότζα καὶ τοῦ παπᾶ. Σχετικὸ εἶναι τὸ περιστατικὸ πὸς διηγεῖται στὸν Ν. Μηλιώρη ἓνας Μικρασιάτης διανοούμενος, ὁ ὁποῖος, ὅταν ἦταν νέος, εἶχε φιλοξενηθεῖ σὲ ἓνα τουρκικὸ χωριὸ στὴν Ἀμάσεια, στὸ σπίτι ἐνὸς σεβᾶσμιου Τούρκου χότζα.

Παρατήρησε πὼς τὶς Κυριακὲς τὸ πρωὶ ὁ χότζας καὶ ἄλλοι κάτοικοι χάνονταν ἀπὸ τὴ κίνηση τοῦ χωριοῦ. Ὑπέθεσε πὼς βρίσκεται σὲ χωριὸ κρυφῶν. Μετὰ ἀπὸ μία συζήτηση πὸς εἶχε μὲ τὸν χότζα, συνέβησαν τὰ ἀκόλουθα: «Τὴν ἄλλη Κυριακὴ τὸν σήκωσε νωρὶς καὶ τοῦ εἶπε νὰ τὸν ἀκολουθήσει. Φτάσανε πρὸς τὴν ἔξοδο τοῦ χωριοῦ. Κατέβηκαν σὲ ἓνα ὑπόγειο, περάσαν κάποιον διάδρομο καὶ μπήκανε σὲ ἓνα ὑπόγειο πάλι χωρὶς διαρρυθμισμένον σὲ ἐκκλησία, μὲ εἰκόνες, καντήλια κλπ. Ἐκεῖ ἦταν μαζεμένοι ὅλοι οἱ ἄντρες τοῦ χωριοῦ καὶ ἐκεῖ, μὲ τὸν χότζα ὡς παπᾶ, τελέσανε τὴ χριστιανικὴ λειτουργία τους». (Μηλιώρης Ε. Νίκος, *Οἱ Κρυπτοχριστιανοί*, Ἐκδοσις Ἐνώσεως Σμυρναίων, Ἀθήνα 1962).

Ἐντελῶς διαφορετικὲς ὅμως ἦταν οἱ συνθήκες ζωῆς στὰ κατὰ πλειοψηφία μουσουλμανικὰ χωριά. Ἐδῶ οἱ κλωστοὶ διέτρεχαν κάθε μέρα σοβαρὸ κίνδυνο, ἀφοῦ ζοῦσαν μὲ μουσουλμάνους. Γι' αὐτὸ, πρωταρχικὸ τους μέλημα ἦταν νὰ δίνουν τὴν ἐντύπωση πιστῶν καὶ εὐσεβῶν μουσουλμάνων, ὥστε νὰ ἀποφεύγουν τὰ σχόλια.

Ἡ ἰδιαιτερότητα τῆς ζωῆς τους ἀπαιτοῦσε τὴν πιστὴ τήρηση τῶν τύπων τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας, γι' αὐτὸ καὶ ἦταν συχνὴ ἡ παρουσία τους στὸ τζαμί. Παράλληλα ὅμως, εἶχαν κρυφὰ μέρη προσευχῆς γιὰ τὴν χριστιανικὴ τους πίστη, σὲ σκοτεινὰ καὶ ἀπρόσιτα ὑπόγεια, μὲ πτυσσόμενες πόρτες πὸς κρύβονταν μὲ τάπητες καὶ μεγάλα ἔπιπλα, ἀλλὰ καὶ κατακόμβες κάτω ἀπὸ τὰ σπίτια τους. Ὅσοι δὲν εἶχαν κατακόμβες, φύλαγαν τὶς εἰκόνες καὶ τὰ καντήλια τους μέσα στὰ μεγάλα προγονικά τους μπαούλα. Τὰ σεντούκια ἐκεῖνα εἶχαν πάρει πιά τὴν θέση

ιερών κουβουκλίων. Πίσω από τις ράχες τους έχασκαν ανοιγμένες επίτηδες χαραμάδες και τρύπες για την ανάσα τής φλόγας τής κανδήλας που την κρατούσαν ακοίμητη. Οί πλουσιότεροι διατηρούσαν υπόγειους δαυλούς στα σπίτια τους, με μεγάλη μυστικότητα, όπου έτελούντο ιερές Άκολουθίες και Μυστήρια από κανονικούς ιερείς.

Οί χώροι λατρείας

Σύμφωνα με διηγήσεις που έχουν σωθεί, πολλές εκκλησίες σε άμιγώς κρυπτοχριστιανικά χωριά ήταν υπόγειες. Συχνά πάνω τους χτίζανε ένα οίκημα που έμοιαζε με τζαμί. Άλλοτε πάλι, μπροστά στις κρυφές εισόδους τους χτίζανε στάβλους και άχυρώνες για προστασία από περίεργα μάτια. Για μία τέτοια περίπτωση στο χωριό Γλούβена, όπου ζούσαν πολλοί κρυπτοχριστιανοί, γράφει ο Άλέκος Παπαδόπουλος: «Η ένορία Γλούβена αποτελείτο από δυο συνοικισμούς. Την Άνω Γλούβена και την Κάτω, που έλέγετο και Βαιζάντων, γιατί εκεί ζούσαν οί κρυπτοχριστιανοί, τους οποίους, ως Τούρκους εις τὸ φανερόν, έπεσκέπτετο κατά καιρούς ένας χότζας και «έβαιζλάγεβεν», δηλαδή εκήρυττε τὰ δόγματα τής μουσουλμανικής θρησκείας. Όλοι οί κάτοικοι τῶν Βαιζάντων έφεραν τουρκικά έπώνυμα: Πίραγας, Χασάναγας, Μπραϊμαγας κ.τ.λ. και μόνο δυο οικογένειαι, στα φανερά χριστιανοί... Άλλαι δυο οικογένειαι, στα φανερά χριστιανοί, ευρίσκοντο εις την Άνω Γλούβена.

Αί τέσσαρες αυτές οικογένειες ζούσαν υπό την προστασίαν τῶν κρυπτοχριστιανῶν, που έν τῇ πραγματικότητι ήσαν συγγενείς των και έτελούσαν μαζί με εκείνους τὰ θρησκευτικά τους καθήκοντα με πᾶσαν μυστικότητα και με «φόβο και τρόμο», όπως έλεγε ο πατέρας μου. Άνάμεσα στους δυο συνοικισμούς ειχαν κτισμένη μία υπόγεια εκκλησία, του Άγίου Ίωάννου του Προδρόμου. Πάνω σε αυτήν εκτισαν άχυρώνα. Από τὸ σύνολο φαινόταν μόνον ὁ άχυρώνας. Όταν εκκλησιάζοντο, ειδικοί φύλακες κατόπτευον τὰ περίξ. Άν έβλεπον κανένα ανεπιθύμητο ξένον, άμέσως φώναζε ένας από αυτούς:

— Γειτόνοι, φέρτε άμέσως τὰ χόρτα του Όσμάν άγᾶ.

Σε λίγο οί εκκλησιαζόμενοι έβγαιναν ένας-ένας από τὸν άχυρώνα φορτωμένοι με χόρτα και τὰ κουβαλοῦσαν εκεί όπου διετάχθησαν». (Ν. Ανδριώτη, *Κρυπτοχριστιανικά κείμενα, ὁ.π.*).

Την έξωτερική μορφή του άχυρώνα ειχε και ή κρυφή εκκλησία που επισκέφτηκε ὁ Μ. Dawkin στο χωριό Σάραντον, στον δρόμο Κρώμνης-

Ήμερας. Ήταν κάτω από έναν λόφο. Τὸ μόνο πού ἔβλεπες ἦταν ἓνα συνηθισμένο ἀλώνι. Πίσω ἀπ' αὐτὸ ἦταν ἓνας μικρὸς τοῖχος μὲ μία πόρτα δεξιά καὶ ἓνα χαντάκι σκεπασμένο ἀπὸ χόρτα. Ἡ πόρτα αὐτὴ ὀδηγοῦσε σὲ μία ἀποθήκη ὅπου φύλαγαν ἄχυρα καὶ γεωργικὰ ἐργαλεῖα. Στὸ πίσω μέρος τῆς ἀποθήκης ἦταν μία ἄλλη πόρτα, πού ἔφερνε στὴν ἐκκλησία. (M. Dawkin, *The crypto-christian of Turkey*, Byzantion 8, 1933).

Οἱ κλωστοὶ πού ζοῦσαν ὡς μειονότητα σὲ μουσουλμανικὸ περίγυρο, εἶχαν ὑπόγειες ἐκκλησίες ἐντὸς τῶν σπιτιῶν. Σχετικὰ μὲ τὶς ὑπόγειες αὐτὲς ἐκκλησίες, πολὺ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ διήγηση τοῦ Γ. Κ. Χατζόπουλου πού μᾶς περιγράφει μία τέτοια ἐκκλησία μέσα ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ Ἰωσήφ, παιδιοῦ Ἑλλήνων, πού μετὰ τὸν θάνατο τῶν γονιῶν του υἱοθετήθηκε ἀπὸ ἓναν ἱμάμη. Ὁ Ἰωσήφ ἀνακαλύπτει ἐκπληκτος ὅτι ὁ ἱμάμης εἶναι κρυπτοχριστιανός. «Ἐβγαλε ἀπὸ τὴν τσέπη του ἓνα χοντρὸ σιδερένιο κλειδί, πού τὸ εἶχε δεμένο μὲ σκοινὶ στὸ ζωνάρι του, ξεκλείδωσε καὶ μπήκαμε μέσα... Ὑστερα σήκωσε προσεκτικὰ τὸ μεγαλύτερο κιλίμι καὶ φάνηκαν τὰ σανίδια, πού δὲν εἶχαν συνέχεια πέρα γιὰ πέρα. Ἐσκυψε, ἔπιασε ἓνα σιδερένιο χερούλι καὶ σήκωσε τὸ καπάκι.

Μπροστά μας φάνηκε μία σκάλα πού ὀδηγοῦσε στὸ ὑπόγειο τοῦ ὄντᾶ... Μέσα στὸ μισοσκόταδο ἀχνοφωτίστηκαν τὰ πρόσωπα τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἀγίων. Ὑστερα ἄναψε κι ἄλλα κεριὰ...

Ὁ ἱμάμης ἔκανε τὸ σταυρὸ του καὶ φίλησε μία-μία τὶς εἰκόνες». (Γ.Κ. Χατζόπουλος, *Ἰωσήφ ὁ Δίπιστος*).

Ἡ ὑπαρξη ὑπόγειων ἐκκλησιῶν ἐντὸς τῶν σπιτιῶν στὰ χωριά, δὲν ἦταν πάντοτε δυνατὴ. Καὶ οὔτε ἦταν ἀκίνδυνο νὰ καλοῦν οἱ κρυπτοχριστιανοὶ ξένον παπὰ ὅταν δὲν εἶχαν κρυφὸ δικό τους. Τότε ἡ λύση βρισκόταν στὰ ἐξωκκλήσια. Σὲ αὐτὰ ἐρχόταν νύκτα κάποιος ἱερομόναχος ἀπὸ κοντινὸ μοναστήρι, κάποιος παπὰς ἀπὸ διπλανὸ χωριὸ νὰ λειτουργήσει, νὰ παντρέψει, νὰ βαπτίσει. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο στὴν περιοχὴ τῆς Ματσούκας ἀνάμεσα ἀπὸ Τραπεζοῦντα καὶ Ἀργυρούπολη ὑπῆρχαν ἑκατοντάδες ἐξωκκλήσια.

«...Κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ ἐρημοκλήσια αὐτὰ περικλείει ὀλόκληρον ἱστορίαν δυστυχῶν γενεῶν. Κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ μὲ τὴν μελαγχολικὴν σιωπὴν του βοᾷ πρὸς τὸν διαβάτην. Ἐχει τὴν ἄγραφον ἐπιγραφὴν του.

Ἐδῶ ἔχυσαν πικρὰ δάκρυα χριστιανοί, ἰδόντες τὰς εἰκόνας μου βεβηλωμένας ὑπὸ χειρῶν ἀπίστων.

Ἐδῶ τὰ μεσάνυχτα ἐτελέσθη τὸ βάπτισμα τῆς μουσουλμανίδος συζύγου χριστιανοῦ καὶ εὐθὺς συνήφθη ὁ ἀληθινὸς ὑμέναιος κατὰ τὶς διατάξεις τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Ἐδῶ ἱερεὺς τελῶν λειτουργίαν τὰ μεσάνυκτα ὑπὸ τὸ τρεμοσβῆνον φῶς μιᾶς κανδήλας καὶ μόλις ψιθυρίζων τὰς εὐχάς, ἐκ φόβου μήπως τὸ ρεῦμα τοῦ ἀέρος μεταφέρει ἐνάρθρους φθόγγους εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν Ἀγαρηνῶν, ἀνέμειξεν εἰς τὸ ποτήριον τῆς εὐχαριστίας ἀντὶ ὕδατος δάκρυα τῆς δουλείας.

Ἐδῶ, ἐνῶ ἐτέλουν στέψιν μεταμφιεσμένοι Χριστιανοί, εἰσώρμησαν Ἀγαρηνοὶ κατόπιν προδοσίας, πάλλοντες ἀπαίσια ξίφη καὶ εἰς ὀλίγα λεπτά μετεβλήθη ἐν σφαγαίῳ. Ἴδου τὰ αἵματα. Διακρίνονται ἀκόμη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μου καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων μου.

Ἐδῶ ἔγινεν αὐτό, ἐδῶ ἔγινεν ἐκεῖνο. Καὶ τί δὲν λέγουν τὰ ἐρημοκκλήσια ἐκεῖνα; Μάρτυρες στιγμῶν ὑπερτάτης ἀγωνίας, ὑπὸ τὸ Δαμόκλειον ξίφος θηριώδους τυραννίας.» (Α. Α. Παπαδόπουλος, στὸ Ν. Ἀνδριώτη, *Κρυπτοχριστιανικὰ κείμενα*, ὁ.π.).

Θεμελιακὴ γιὰ τὴν ζωὴ τῶν Κρυπτοχριστιανῶν ἦταν ἡ δράση τῶν μοναστηριῶν. Στὶς περιοχὰς τοῦ Πόντου, περίφημα μοναστήρια ὅπως τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαζελῶνος, τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Σουμελά, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Περιστερᾶ, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Χουτουρᾶ, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Χαλιναρᾶ καὶ ἄλλα, ὑπῆρξαν φάροι ποὺ φώτιζαν καὶ ἐστίες ποὺ θέρμαιναν τὶς χριστιανικὰς ψυχὰς καὶ κράτησαν ἄσβεστη τὴν φλόγα τῆς Ρωμηοσύνης. Σὲ αὐτά, ὅπως ἦταν φυσικό, εὗρισκαν καταφύγιο καὶ οἱ κρυπτοχριστιανοὶ καὶ ἀπὸ αὐτὰ περίμεναν τὴν πνευματικὴ τους ἐνίσχυση. Οἱ ὀρθόδοξοι ἱερεῖς τῶν κρυπτοχριστιανῶν, ἄλλοι ἔκαναν τὸν γυρολόγο ἢ τὸν μανάβη γιὰ νὰ καλύπτουν τὴν ἐπικίνδυνη ἀποστολή τους. Ἄλλοι μεταμφιέζονταν σὲ δερβίσηδες, μουλάδες ἢ χοτζάδες, πρᾶγμα ποὺ προϋπόθετε τέλεια κατοχὴ τῆς τουρκικῆς γλώσσας καὶ τοῦ Κορανίου. Ἀπὸ τὸ χωριὸ Σταυρὶ εἶναι γνωστὴ ἡ φράση «Τὴν μέραν ἐν' μολάδες καὶ τὴν νύχταν ἐν' ποπάδες». Στὰ χωριὰ ποὺ ἦταν μικτά, ἂν ὑπῆρχε ὀρθόδοξος ἱερέας λειτουργοῦσε καὶ γιὰ τοὺς κρυπτοχριστιανοὺς ἐνορίτες του. Γιὰ νὰ μὴν δίνουν ὑποψίες στὸ περιβάλλον τοὺς τελοῦσαν φανερὰ τὴν περιτομὴ καὶ ἔπαιρναν ἓνα μουσουλμανικὸ ὄνομα, ἀλλὰ τελώντας παράλληλα τὴν μυστικὴ χριστιανικὴ Βάπτισμα καὶ τὸ Χρίσμα, ἔπαιρναν ἓνα Χριστιανικὸ ὄνομα, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ νονὸς ἢ ἀνάδοχος, μετὰ τὴν βάπτισμα τοῦ εὐχόταν «νὰ ζήσει μὲ τὸ ὄνομα του», δηλαδὴ ποτὲ νὰ μὴν βρεθεῖ στὴν ἀνάγκη νὰ στραφεῖ στὸν Ἰσλαμισμὸ καὶ νὰ ἀλλάξει τὸ πραγματικὸ, τὸ χριστιανικὸ του ὄνομα.

Ὅταν ἓνα χωριὸ δὲν εἶχε δικό του ἱερέα, τότε ἔπαιρναν τὰ παιδιὰ τὴν νύχτα καὶ τὰ πήγαιναν νὰ τὰ βαπτίσουν στὸ διπλανὸ χωριὸ, ἢ σὲ ἓνα μοναστήρι. Πρὶν τὴν ἀνατολή τοῦ ἡλίου ὅμως, ἔπρεπε νὰ εἶχαν γυρί-

σει στὰ σπίτια τους. Ἐννοεῖται πὼς ἡ ὅλη ὑπόθεση εἶχε συζητηθεῖ καὶ συμφωνηθεῖ ἐκ τῶν προτέρων μὲ τὸν ἱερέα. Τὰ μυστικά τῆς ζωῆς τῶν κρυπτοχριστιανῶν τὰ πληροφοροῦνταν τὰ παιδιά μόνον ὅταν ἔφθαναν σὲ μία συγκεκριμένη ἡλικία καὶ ὅταν δὲν ὑπῆρχε ὁ φόβος νὰ τὰ κοινοποιήσουν μὲ τὴν παιδική τους ἀθωότητα.

Ἡ τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας

Παρ' ὅλο πὸ ἡ θέση τῶν κλωστῶν ἦταν δύσκολη, διατηροῦσαν τὴ θρησκεία τους καὶ φρόντιζαν νὰ μὴν παραλείπουν τοὺς λατρευτικούς τύπους τους. Ἦταν πολὺ εὐσεβεῖς, τακτικοὶ στὴν προσευχή τους καὶ τηροῦσαν κατὰ γράμμα τοὺς ἱεροὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Θεία Λειτουργία ἐτελεῖτο μὲ ἄκρα μυστικότητα, συνήθως τρεῖς ὥρες πρὶν τὸ ξημέρωμα, γιὰ νὰ μὴ γίνουν ἀντιληπτοὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Γιὰ τὴ Θεία Μετάληψη ἔπρεπε νὰ πᾶνε καὶ τὰ μικρὰ παιδιά. Ἦταν πραγματικὰ πολὺ δύσκολο γιὰ ἓνα μικρὸ παιδί νὰ σηκωθεῖ μέσα στὴ νύχτα καὶ μὲ ὅλες τὶς προφυλάξεις νὰ πάει στὴν ἐκκλησία νὰ κοινωνήσει. Φυσικά, τὶς ἐπόμενες μέρες ἔπρεπε νὰ προσέξει νὰ μὴ τοῦ ξεφύγει κουβέντα. (Ἀνδριώτη Π. Νίκ., *Κρυπτοχριστιανικὰ κείμενα*, Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1974).

Ἡ τέλεση τοῦ Μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος

Οἱ βαπτίσεις, οἱ γάμοι, οἱ κηδεῖες καὶ τὸ Εὐχέλαιο ἐτελοῦντο τὴ νύχτα. Ἡ βάπτισις, πὸ εἶναι ἀπὸ τὰ σημαντικότερα Μυστήρια στὴ ζωὴ ἑνὸς χριστιανοῦ, γινόταν μὲ ἀπόλυτη μυστικότητα. Μαζεύονταν λίγοι ἄνθρωποι στὸ σπίτι τοῦ παιδιοῦ. Ἀνήλικα παιδιά, στὰ ὁποῖα δὲν μπορούσαν νὰ ἔχουν ἀκόμη ἐμπιστοσύνη, δὲν ἦταν παρόντα σὲ κανένα Μυστήριο. Μόνον ὅταν ἔκριναν ὅτι ἦταν ὥριμα καὶ ἔτοιμα νὰ δεχθοῦν τὸ μεγάλο μυστικό, τότε γινόταν ἡ μύησή τους. Ἡ μητέρα τοῦ παιδιοῦ δὲν ἔπρεπε νὰ παρευρίσκεται στὸ Μυστήριο, γι' αὐτὸ καὶ πήγαινε σὲ κάποιο γειτονικό, συγγενικό σπίτι. Σὲ ὅλα ὑπῆρχε οἰκονομία. Ἀντὶ τοῦ Πιστεῦω, ὁ νονὸς ἔλεγε μόνο τὸ «Πιστεῦω εἰς ἓναν Θεὸν Ἰησοῦ Χριστόν», ἀλλὰ τὸ ἐννοοῦσε. Μόλις τελείωνε τὸ Μυστήριο, ἓνα παιδί ἀπὸ κεῖνα πὸ ἦταν μνημένα ἔτρεχε στὸ σπίτι ὅπου ἦταν ἡ μητέρα τοῦ νεοφώτιστου καὶ τῆς ἀνάγγελλε τὸ ὄνομα τοῦ παιδιοῦ. Ἡ ἀμοιβὴ τοῦ

ἀγγελιοφόρου ἦταν ἓνα δῶρο πού εἶχε ἔτοιμο ἡ μητέρα γιά τὸ σχαρί-
ασμα. (Τὰ «σχαρίκια» πού λέμε). Ἐτσι τὸ παιδί ἀποκοῦσε ἓνα ὄνομα
χριστιανικὸ δίπλα στοῦ ὀθωμανικοῦ. (Ἀνδρεάδης Γεώργιος, *Οἱ Κλωστοί*,
Ἐκδόσεις Γόρδιος, 1993).

Ὅταν δὲν ὑπῆρχε δυνατότητα νὰ τελεσθεῖ τὸ Μυστήριον σὲ κάποιο
χωριό, συνήθως ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης ἱερέως, τότε μετακινούνταν νύ-
χτα σὲ ἐκκλησίες φανερώων χριστιανῶν πού ἀπεῖχαν πολλές ὥρες μα-
κριά, ἢ στὰ μοναστήρια, ψηλὰ στὰ βουνά. Ἀφοῦ γινόταν ἡ βάπτισμα,
ἐπέστρεφαν τὸ ἴδιο βράδυ γιά νὰ μὴ τοὺς ἀντιληφθεῖ κανεὶς.

Ἡ ἐκπαίδευση τῶν κρυπτοχριστιανῶν

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν παιδεία, οἱ κρυπτοχριστιανοὶ ἦταν ὑποχρεωμέ-
νοι νὰ στέλνουν τὰ παιδιά τους σὲ τουρκικὰ σχολεῖα γιὰτὶ ἦταν ἐγγε-
γραμμένα στὰ ληξιαρχεῖα ὡς Τουρκόπουλα. Τὴν ἡμέρα τὰ παιδιά αὐτὰ
πήγαιναν στοῦ σχολεῖο καὶ διδάσκονταν τὸ Κοράνι, τὰ βράδια ὅμως οἱ
ὀρθόδοξοι μητέρες τους τὰ δίδασκαν τὴν ἀληθινὴ πίστη, τὴν παράδο-
ση καὶ τὴν ἱστορία τοῦ Ρωμαίου γένους.

Οἱ γάμοι τῶν κλωστῶν

Μεγάλῃ ἀγωνία εἶχαν οἱ κρυπτοχριστιανοὶ γονεῖς γιά τὴν ἀποκατά-
σταση τῶν παιδιῶν τους, κυρίως τῶν θυγατέρων τους, τίς ὁποῖες φρό-
ντιζαν νὰ παντρεύουν ἀποκλειστικὰ μὲ παιδιά κρυπτοχριστιανῶν. Ἐνα
πολὺ ὁμορφο ποντιακὸ τραγούδι, ἀπὸ τὰ λίγα πού ἀναφέρονται ξεκά-
θαρα στοῦ θέματος τῶν κρυπτοχριστιανῶν, διηγεῖται γιά τὴ Σώνα, πού τὴν
ἔλεγε Ἐμινέ, καὶ τὸν Νικόλα, πού τὸν ἔλεγε Μαχμούτ. Ὁ τελευταῖος
στὴ γιορτὴ τοῦ Σωτήρος θὰ πάει νὰ κλέψει τὴν Σώνα-Ἐμινέ καὶ μεσά-
νυχτα, κρυφὰ ἀπὸ ὅλους, θὰ πᾶνε στοῦ μοναστήρι γιά τὴν τέλεση τοῦ
χριστιανικοῦ τους γάμου!

Σώνα μ' μὴ τυραννίεσαι

Σώνα μ' μὴ τυραννίεσαι καὶ μ' ἔεις βαρὺν καρδίαν.

θ' ἀλλάεις τὸ χρυσὸν τ' ὄνομα σ' καὶ Τούρκικον θὰ βάλεις.

θὰ παίρ' τς ἄντραν ὀλόχρυσον, Χριστιανὸν παιδὶν ἐν'

ς σὰ φανερὰ Μαχμούτ ἀγάς καὶ ς σὰ κρυφὰ Νικόλας

ς σὸ Μοναστήρ' μεσανυχτὶ θὰ πᾶτε στεφανούζ' νέ.

Ἐμὲν λέγ' νὲ Νικόλ' ὀγλή καὶ τ' ὄνομα μ' ἐν Γιάννες,
καλλίον ἄς ἐπέθανα κι ἐσὲν νὰ μ' εἶχα εἰδέναί.
Ἐμινὲ ἔλα ς' σὸ παραθύρ' ἐσένα κατ' θὰ λέγω
τ' Ἄε- Σωτήρας τὴ βράδυν θὰ παίρω σὲ καὶ φεύω.
Ἐσὴν Πόλιν ἐσουμαρλάεψε ἀσημένα φιλιάδες
γιατί χωρίζ' μας ὁ Θεὸν καὶ ἂ σὴ γειτονάδες.
Ἐμεῖς ἄς ἐχωρίγαμε ἐδέβαν πολλὰ χρόνια
τ' ἀρωθυμίας τὰ πολλὰ ἐπλέθεναν τὰ πόνα.

Στὸν γάμο τηροῦσαν τὴν μονογαμία ποὺ ὀρίζει ἡ χριστιανικὴ πίστη. Ὁ χριστιανικὸς γάμος συναπτόταν μόνο μεταξὺ κρυφῶν. Ἐτελεῖτο φανερά ἀπὸ τὸν χότζα καὶ κρυφὰ τὴν νύχτα ἀπὸ τὸν ὀρθόδοξο ἱερέα σὲ ὑπόγειο ναό, ἢ τὸ ζευγάρι ἔφευγε γιὰ τὴν πατρίδα του, ἂν ἦταν ἀπὸ ἄλλο χωριὸ ποὺ εἶχε ἱερέα, ἢ ἀκόμη ἔφευγε γιὰ γαμήλιο ταξίδι καὶ περνοῦσε ἀπὸ κάποιο χριστιανικὸ μοναστήρι, ἢ πήγαινε σὲ κάποια ἀπομακρυσμένη μεγάλη πόλη ὅπου τὸ ζεῦγος ἦταν ἄγνωστο καὶ τελοῦσε τὸ Μυστήριο τοῦ Γάμου μὲ ὀρθόδοξο ἱερέα. Ὄταν πάλι ἐπρόκειτο κρυπτοχριστιανὸς νὰ παντρευτεῖ φανερὴ χριστιανή, χρησιμοποιοῦσε κάποιο ἄλλο τέχνασμα, τὴν ἔκλεβε, καὶ αὐτὴ, δῆθεν ἐκβιαζόμενη, γινόταν μουσουλμάνα. Στὴ συνέχεια πήγαιναν στὴν πόλη ἢ σὲ κάποιο μοναστήρι καὶ τελοῦσαν τὸ Μυστήριο τοῦ Γάμου.

Συχνὰ κατέφευγαν σὲ διάφορα τεχνάσματα γιὰ νὰ ἀνατρέψουν ἓνα πιθανὸ γάμο τῶν κοριτσιῶν τους μὲ κάποιον ἐπίδοξο Τοῦρκο γαμπρό. Τὸ δόσιμο ἑνὸς κοριτσιοῦ τὸ θεωροῦσαν χάσιμο, γιατί ἀνῆκε πιά στὴν οἰκογένεια τοῦ γαμπροῦ καὶ ἐκεῖ θὰ τούρκευε. Ἐπιθυμία τους ἦταν νὰ παντρέψουν τίς κόρες τους μὲ κάποιον κρυπτοχριστιανὸ γαμπρό, ἢ μὲ φανερὸ χριστιανό.

Στὸ Διήγημα τοῦ Π. Μελανοφρύδη «Οἱ Κλωστοί», (περιοδικὸ Ποντιακά, 2009, τεῦχος 9), οἱ κρυπτοχριστιανοὶ γονεῖς τῆς Ἑλένης (μουσουλμανικὸ ὄνομα Λεϊλά), γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἀποφύγουν νὰ παντρέψουν τὴν κόρη τους μὲ Τοῦρκο καὶ ταυτόχρονα γιὰ νὰ μὴν τὸν προσβάλουν, ζητοῦν τὴ βοήθεια τοῦ ἡγουμένου τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Παναγίας Γουμερᾶς. Πηγαίνει τὸ κορίτσι στὸ μοναστήρι μὲ τὴ μητέρα της γιὰ νὰ θεραπευτεῖ ἀπὸ ἓνα πρόβλημα στὰ μάτια. (Συνήθιζαν Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι νὰ καταφεύγουν στὸ μοναστήρι γιὰ θεραπεία σὲ θέματα ὑγείας, καθὼς ὁ ἡγούμενος παρασκεύαζε φάρμακα ἀπὸ βότανα. Ἄλλωστε οἱ Τοῦρκοι εἶναι γνωστὸ ὅτι σέβονταν καὶ εὐλαβοῦνταν πολλοὺς ἀπὸ τοὺς Ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας μας). Ἐπειτα ἀπὸ συνεννόηση

καταστρώνεται ένα σχέδιο, σύμφωνα με τὸ ὁποῖο γίνεται ἀπαγωγή τοῦ κοριτσιοῦ ἀπὸ ἕναν νεαρό, ἐπίσης κρυπτοχριστιανό. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὸ τὸ γεγονός, οἱ γονεῖς τοῦ κοριτσιοῦ, μὴ μπορώντας νὰ κάνουν διαφορετικά, δίνουν τὴν εὐχή τους στὸ ζευγάρι. Ἔτσι πετυχαίνουν καὶ τοὺς δυὸ στόχους: ἀπὸ τὴν μία πραγματοποιεῖται ἡ ἐπιθυμία τῶν γονιῶν νὰ παντρευτεῖ ἡ κόρη τους χριστιανό καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ρίχνουν στάχτη στὰ μάτια τῶν Τούρκων συντοπιτῶν τους.

Ἐνα συγκλονιστικὸ περιστατικὸ, ποὺ δείχνει πῶς οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου ἀντιστάθηκαν στὸν ἐξισλαμισμό καὶ δὲν ἐγκατέλειψαν οὔτε πρόδωσαν τὴν χριστιανικὴ τους πίστη, τὸ διέσωσε ὁ Ρῶσος γεωλόγος καὶ γεωγράφος Τσίχατσεφ, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφτηκε ἀρκετὲς φορὲς γιὰ τὶς ἔρευνές του τὸν Πόντο. Τὸ πρωτοδημοσίευσε τὸ 1858 στὴν ἐφημερίδα «Nord» τῶν Βρυξελλῶν καὶ ἕνα χρόνο ἀργότερα στὸ γερμανικὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ «Magazin fur die Literatur des Auslandes».

«Οἱ κάτοικοι στὰ πρωτόγονα χωριὰ τῆς περιοχῆς Κερασούντας, Τρίπολης καὶ Ἀργυρούπολης, παρουσιάζουν ἕνα περίεργο φαινόμενο. Ἡ ἐθνικότητα τῶν κατοίκων εἶναι μεικτὴ. Αὐτοὶ φανερὰ ἀνήκουν στὸ Ἰσλάμ. Σὲ δημόσια μέρη μιλοῦν τουρκικά. Κρυφὰ ὅμως, ἀκολουθοῦν τὴ Λατρεία τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Στὸ σπίτι μιλοῦν ἑλληνικά καὶ ὁ καθένας ἔχει δυὸ ὀνόματα. Ἔτσι, ἂν κάποιος ἀπ' αὐτοὺς παρουσιάζεται μετὰ ἕνα ἄσπρο ἢ πράσινο τουρμπάνι καὶ ὀνομάζεται Μεχμέτ ἢ Σελίμ, τὸ βράδυ στὸ καλυβόσπιτό του ἢ σὲ κρυφὲς σπηλιές, αὐτὸς ἐνώνεται μετὰ τοὺς ὁμοθρήσκους του γιὰ νὰ ἱεουργήσῃ κρυφὰ τὴν τελετὴ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ παπᾶ. Ἐδῶ οἱ ἄνθρωποι μιλοῦν ἑλληνικά καὶ ὀνομάζονται Πέτρος, Γεώργιος ἢ Συμεών...

«Τὸν καιρὸ τῆς παραμονῆς μου στὴν Κερασούντα, μ' ἐπισκέφτηκε ὁ μουσουλμάνος Σουλεϊμάν. Ἐὰν αὐτὸς δὲν ἐπέμενε τόσο πολὺ νὰ μοῦ μιλήσῃ, ἐγὼ θὰ ἀρνιόμουν νὰ τὸν δεχθῶ, γιατί δὲν εἶχα οὔτε καιρὸ οὔτε διάθεση νὰ λογομαχῶ μ' ἕνα μουσουλμάνο πάνω σὲ θέματα τοῦ Κορανίου. Ὅταν ὅμως ὁ ψευτοἰερωμένος μουσουλμάνος Σουλεϊμάν μετὰ πληροφόρησε ὅτι συγχρόνως εἶναι καὶ Ἕλληνας ἱερέας μετὰ τὸ ὄνομα Παρθένιος, ἡ ἐκπληξή μου ἦταν μεγάλη. Ἀκριβῶς γι' αὐτὸ εἶχε ἀποφασίσει νὰ μ' ἐνοχλήσῃ. Αὐτὸς μετὰ παρακάλεσε νὰ τὸν βοηθήσω, ὡς χριστιανός, νὰ βγεῖ ἀπὸ μία τρομερὰ δύσκολη κατάσταση στὴν ὁποία βρίσκεται: «Τὴ βοήθεια δὲν τὴν χρειάζομαι ἐγώ», μοῦ εἶπε ὁ γέρος, καὶ ἕνα χοντρὸ δάκρυ κύλησε στὰ ἄσπρα μακριὰ καὶ μεταξωτὰ γένια του. «Ἐμένα δὲν μοῦ ἔμεινε πολὺς καιρὸς νὰ ζήσω καὶ μπορῶ νὰ συνεχίσω κρυφὰ νὰ

ὑπηρετῶ τὸν δικό μου Θεό, ἔτσι ὅπως τὸν ὑπηρετῶ σχεδὸν 70 χρόνια. Ἐγὼ ὅμως, ἔχω μία κόρη τὴν ὁποία μπροστὰ στὸν κόσμον τὴ φωνάζω Φατμέ, ὅμως ὅταν εἶμαστε οἱ δύο μας τὴ σφίγγω στὸ στήθος μου, τὴ χαϊδεύω καὶ τρυφερὰ προφέρω τὸ ὄνομά της, Σοφία. Ἐγὼ πρέπει νὰ γλυτώσω τὸ ἀγνὸ αὐτὸ πλάσμα. Ἦρθε ὁ καιρὸς νὰ παντρευτεῖ καὶ δὲν μπορῶ πολὺ καιρὸ ἀκόμη νὰ ἀρνοῦμαι νὰ τὴ δώσω στοὺς μουσουλμάνους ποὺ ἄκουσαν πολλὰ γιὰ τὴν ὁμορφιά της. Μεταξὺ τους ὑπάρχουν καὶ πανίσχυροι μουσουλμάνοι. Ἐγὼ νιώθω ὅτι δὲν θὰ ἐπιζήσω ἐκείνη τὴ μέρα, ὅταν ὁ Τοῦρκος ποὺ θὰ τὴν παντρευτεῖ θὰ κλείσει τὸν ἄγγελό μου στὸ χαρέμι.

Σὰς παρακαλῶ νὰ βοηθήσετε τὴν καημένη μου Σοφία κι ἕναν συγγενὴ συνοδό της, κι αὐτὸν χριστιανό, νὰ περάσουν στὴν Κριμαία, στὴν Τιφλίδα ἢ σὲ κάποια ἄλλη χριστιανικὴ χώρα. Θὰ τοῦ δώσω λεφτὰ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ὑπαρξὴ τῆς κόρης μου καὶ θὰ ἀφιερῶσω τὴν ὑπόλοιπη ζωὴ μου στὶς προσευχές, παρακαλώντας τὸ Θεὸ νὰ ἀνταμείψει τὴν καλοσύνη σας».

«Τὰ λόγια τοῦ γέρου μὲ συγκίνησαν βαθειά», γράφει ὁ Τσίχατσεφ, «κι ἐγὼ ἔσπευσα νὰ κάνω ὅ,τι μπορῶ κι ὅ,τι μοῦ ἐπέτρεπε ἡ θέση μου γιὰ τὴν κόρη τοῦ ἱερέα Παρθένιου». (*Οἱ Κρυπτοχριστιανοὶ τοῦ Πόντου, ὅπως τοὺς γνώρισε ὁ Τσιχάεβ*, στὸ περιοδικὸ *Ὁ Ἐνιτέας*, Φραγκφούρτη (1987), τεύχ. 2, σ. 17-24. Fotiadis K., *Die Islamisierung Kleinasiens und die Kryptochristen des Pontos*, Tübingen 1985).

Κάτι παρόμοιο συνέβη καὶ στὴ περίπτωση δυὸ Κρητικῶν ἀδελφῶν ναυτικῶν, οἱ ὁποῖοι κατέπλευσαν στὸ λιμάνι τῆς Τραπεζούντας. Ἐκεῖ, μὲ ἕνα ἔξυπνο τέχνασμα ἕνας σεβάσμιος χότζας καταφέρνει νὰ ἀπομονώσει τὸν ἕναν ἀπὸ τοὺς δυὸ καὶ νὰ τὸν πείσει νὰ παντρευτεῖ τὴ μία τοῦ κόρη αὐτὸς καὶ τὴν ἄλλη ὁ ἀδελφός του. Ἔτσι ὁ χότζας, ὁ ὁποῖος ἦταν κρυπτοχριστιανὸς ἱερέας, καταφέρνει νὰ ἀποκαταστήσει τὰ παιδιά του καὶ νὰ τὰ στείλει στὴν Ἑλλάδα, νὰ λατρεύουν ἐλεύθερα τὴ θρησκεία τους. (Π. Β. Σαλπασίδης, *Ἡ περιπέτεια δυὸ κρυφῶν ναυτικῶν*, περιοδικὸ *Ποντιακά*, φύλλο 2, 1937).

Οἱ κλωστοὶ δὲν ἔδιναν ποτὲ τίς κόρες τους σὲ Τούρκους, ἀλλὰ οἱ ἄνδρες δὲν δίσταζαν νὰ παίρνουν γυναῖκες ἀπὸ τοὺς Τούρκους γείτονές τους. Στὶς πόλεις ἦταν πιὸ συχνὸ αὐτὸ τὸ φαινόμενο, νὰ γίνονται δηλαδὴ γάμοι κλωστῶν μὲ γυναῖκες μουσουλμάνες. Σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωση ὁ νυμφευμένος δὲν ἐκτελοῦσε τὰ συζυγικά του καθήκοντα, γιατί πίστευε πὼς θὰ μολυνθεῖ ἂν προηγουμένως δὲν τὴν ἔπειθε νὰ βαπτισθεῖ χριστιανή. Μερικὲς ἡμέρες μετὰ τὸ γάμο τὴν ἔπαιρνε μὲ σκοπὸ νὰ ἐπι-

σκεφθούν την πατρίδα του και την όδηγοῦσε σὲ κάποιο μοναστήρι μὲ τὴν πρόφαση ὅτι θὰ περάσουν ἐκεῖ τὴ νύχτα γιὰ νὰ ξεκουραστοῦν ἀπὸ τὴν πεζοπορία. Ἐπειδὴ στὰ μοναστήρια συνήθιζαν νὰ προσέρχονται καὶ μωαμεθανοὶ καὶ χριστιανοὶ γιὰ νὰ βροῦν λύτρωση στὰ βάσανά τους, δὲν κινουσε ὑποψίες στὴν κοπέλα ἢ διαμονὴ ἐκεῖ. Ἡ διαμονὴ στὸ μοναστήρι παρατεινόταν καὶ στὸ μεταξὺ κατέφθαναν καὶ κάποιοι συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ. Σὲ ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα ὁ γαμπρὸς περιποιεῖτο τὴ νύφη, ὅμως δὲν εἶχε συζυγικὲς σχέσεις μαζί της. Οἱ συγγενεῖς προετοίμαζαν τὴν κοπέλα μὲ καλοπιάσματα γιὰ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ μυστικοῦ τους. Στὴ συνέχεια ἀποκάλυπταν τὴν ταυτότητά τους καὶ τῆς ἔλεγαν τί θὰ ἔπρεπε νὰ κάνει ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα, ἐὰν ἤθελε νὰ συμβιώσει μὲ τὸ σύζυγό της. Ἐκείνη, μακριὰ ἀπὸ τοὺς δικούς της ἀνθρώπους καὶ μπροστὰ στὸν ἔρωτα ποὺ τῆς ἔδειχνε ὁ γαμπρὸς, δεχόταν νὰ τὸν ἀκολουθήσει.

Ἐπὶ πᾶσι ὅμως φορὲς ποὺ ἡ κοπέλα ἐπέμενε στὴν ἄρνησή της. Στὴν περίπτωση αὐτῆ, ὁ νέος ὑποκρινόταν δειλία καὶ ἐτοιμαζόταν νὰ δραπετεύσει. Παρουσιαζόταν τότε μπροστὰ στὴν κοπέλα καὶ μὲ δάκρυα στὰ μάτια τὴν ἀποχαιρετοῦσε γιὰ πάντα, δείχνοντας μεγάλη λύπη, ὥστε ἐκείνη δὲν μπορούσε πλέον νὰ ἀντισταθεῖ καὶ ἔτσι δεχόταν νὰ βαπτισθεῖ χριστιανή.

Τὸ σχέδιο αὐτὸ σχεδὸν πάντα πετύχαινε. Ὑπάρχει μόνο μία καταγεγραμμένη περίπτωση στὴν ὁποία συνέβη κάτι τὸ ἀναπάντεχο. Κατὰ τὸ ἔτος 1825 ἓνας ἰσχυρὸς καὶ πλούσιος ἄντρας Κρωμαῖος, ὁ Ἄζιζ ἀγάς, παντρεύτηκε τὴν κόρη ἑνὸς πλούσιου καὶ καθαροῦ Ὄθωμανοῦ. Ὁδήγησε τὴν κοπέλα στὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας Σουμελά, ὅπου σχετικὰ εὐκόλα τὴν ἔπεισε νὰ βαπτισθεῖ. Μὲ τὴν πρώτη εὐκαιρία ὅμως, ἡ γυναίκα δραπέτευσε καὶ πρόδωσε τὸν ἄντρα της στοὺς συγγενεῖς της. Τότε αὐτοὶ στράφηκαν ἐναντίον αὐτοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων του. Ἐγινε μάλιστα καὶ δίκη, στὴν ὁποία καταναλώθηκαν πολλὲς χιλιάδες γρόσια ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν κλωστῶν γιὰ νὰ μὴ φανερωθεῖ τὸ μυστικὸ τους. Σημαντικὸ ρόλο γιὰ τὴν ἐκβασὴ τῆς δίκης ἔπαιξε μία δυναμικὴ γυναίκα Κρωμαῖα, ἡ Ἀφιτὰπ Χανούμ. Ἡ Ἀφιτὰπ Χανούμ, προσποιούμενη μία Ἀρμένισσα, κατηγόρησε μπροστὰ στὸ δικαστήριον τὸν Ἄζιζ Ἀγά, ὅτι τάχα προσπάθησε νὰ τὴν ἐξιλαμίσει, παρουσιάζοντάς τον ὡς ἕναν φανατικὸ πιστὸ μουσουλμάνο (Λαμπαρδῆς Πασχάλης, *Οἱ φύλακες τῆς Ἀνατολίας*, Ἐκδόσεις Πατάκη, Ἀθήνα 2013, σ. 122-124).

Πιὰ νὰ προλαβαίνουν καὶ νὰ ἀποφεύγουν τέτοιες δυσάρεστες καταστάσεις οἱ κλωστοί, φρόντιζαν νὰ ἀρραβωνιάζουν τὰ παιδιά τους μικρά. Τὸ Μυστήριον τοῦ Γάμου γινόταν κρυφὰ τὴ νύχτα καὶ τὴν ἐπόμενη

ἡμέρα γινόταν καὶ τὰ καθιερωμένα τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας. (Ἀνδριώτη Π. Νίκ., *Κρυπτοχριστιανικά κείμενα*, Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ἀρ. 36, 2008).

Ἡ κηδεία

Ἡ κηδεία τῶν κρυπτοχριστιανῶν ἐτελεῖτο πάντα μὲ δυσκολία. Οἱ νεκροὶ κηδεύονταν ἀπὸ τὸν χότζα καὶ θάβονταν σὲ μουσουλμανικὸ νεκροταφεῖο καὶ τὴν νύχτα μεταθάβονταν μυστικὰ ἀπὸ ὀρθόδοξο ἱερέα σὲ χριστιανικὸ κοιμητήριο, ὅπως μαρτυρεῖ καὶ ἡ λαϊκὴ φράση «*Τὴν ἡμέρα σὰ μεζάρε*» (=μουσουλμανικὸ νεκροταφεῖο) *καὶ τὴν νύχταν σὸν ἄη-Θόδωρον*». Συχνὰ ἡ κηδεία γινόταν χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ νεκροῦ καὶ τῶν συγγενῶν του. Ἄλλοτε ἐτελεῖτο πρὶν τὴν ταφὴ τὶς νυκτερινὲς ὥρες στὸ σπίτι ἀπὸ ἄγνωστο στὴν περιοχὴ ἱερέα, ποὺ ἐρχόταν χωρὶς ράσα καὶ μάλιστα πρὶν διαδοθεῖ στὸ χωριὸ ἡ εἶδηση τοῦ θανάτου. Ὅταν δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἔλθει ὁ ἱερέας στὸ σπίτι τοῦ νεκροῦ, γινόταν ἡ χριστιανικὴ ἀκολουθία στὴν ἐκκλησία τὴν ὥρα ποὺ πῆγαιναν πρὸς τὸ μουσουλμανικὸ νεκροταφεῖο. Ὑπῆρχαν ἐπίσης περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ ἱερέας πῆγαινε στὸν τάφο τοῦ θαμμένου ἤδη κρυπτοχριστιανοῦ καὶ διάβαζε τὴν νεκρώσιμη ἀκολουθία μόνος του, χωρὶς νὰ δώσει σημεῖα ἀναγνώρισης. Ἄν δὲν ὑπῆρχε ἱερέας, ἔπαιρναν χῶμα πάνω ἀπὸ τὸν τάφο καὶ τὸ πῆγαιναν, ἔστω καὶ μακριά, σὲ ὀρθόδοξο ἱερέα, ποὺ διάβαζε τὴν νεκρώσιμη ἀκολουθία καὶ ἔριχναν ἀργότερα τὸ χῶμα πάνω στὸν τάφο τοῦ νεκροῦ. Μὲ μεγάλη σχολαστικότητα ἐτελοῦντο καὶ τὰ μνημόσυνα τῶν νεκρῶν.

Ὑπῆρχαν βέβαια καὶ περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες κήδευαν τὸ νεκρὸ ὡς μωαμεθανὸ καὶ τὴ νύχτα ὁ ἱερέας πῆγαινε συνήθως μὲ τὴ συνοδεία κάποιου συγγενῆ τοῦ νεκροῦ στὸ μνήμα του, ὅπου καὶ διάβαζαν τὴν νεκρώσιμη ἀκολουθία. Μία τέτοια περίπτωση περιγράφεται στὴν παρακάτω διήγηση:

«Ὅταν πέθανε ὁ πατέρας τοῦ Χουρσίτ, ὁ Ἀλιάγας, μαζεύτηκαν οἱ Τοῦρκοι στὸ σπίτι καὶ μὲ τὸ μολλά τους, ἔχοντας τὸν νεκρὸ στοὺς ὦμους, τὸν συνόδεψαν στὴν τελευταία του κατοικία. Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ ἐπέστρεψαν στὸ σπίτι τοῦ Χουρσίτ-ἐφέντη γιὰ τὰ συλλυπητήρια, ἤπιαν σερπέτι καὶ καφέ, ἔφαγαν τὸ φαῖ τῆς λύπης καὶ γύρισαν στὰ σπίτια τους. Τὸ ἴδιο βράδυ, σκοτάδι, πίσσα, κάτω ἀπὸ τὴ βροχὴ, στοὺς δρόμους δὲν ὑπῆρχε ψυχὴ, ὅλοι κοιμόντουσαν, ὁ παπα-Μιχάλης παίρνοντας ὅλες τὶς προ-

φυλάξεις, ήρθε από τον Κορκωτά και χτύπησε την πόρτα του Χουρσίτ. Έκείνος φυσικά ήταν ξύπνιος. Πετάχτηκε, άνοιξε την πόρτα και οι δύο τους μαζί, μια έδω γλιστρώντας μια εκεί, έφτασαν στα μνήματα. Πήγαν πάνω από το μνήμα του Άλιάγα και διάβασε ο παπα-Μιχάλης τη νεκρώσιμη ακολουθία, σταύρωσε το μνήμα και στη συνέχεια επέστρεψαν στο σπίτι». (Π. Μελανοφρύδη, *Οί Κλωστοί*, εκδόσεις Άφοι Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 2001).

Στην Κρώμνη τον χειμώνα δεν υπήρχαν Τούρκοι, την άνοιξη όμως, κυρίως κατά το ραμαζάνι, έρχόταν ένας χότζας για να εκτελέσουν οι υποτιθέμενοι πιστοί τα θρησκευτικά τους καθήκοντα. Ο χότζας επί τρεις ή ακόμη και τέσσερις μήνες περίμενε να τον καλέσουν σε κάποιο τοκετό για να κάνει περιτομή, ή σε κανένα θάνατο για την κηδεία. Άδίκως περίμενε, γιατί αν συνέβαινε θάνατος, με κάποια άφορμή απομάκρυναν το χότζα από το χωριό μέχρι να τελειώσει ή νεκρώσιμη ακολουθία, την οποία τελούσε ιερέας. Κάποτε υπήρξε ένας άφελής χότζας, ο οποίος επί δώδεκα χρόνια επισκεπτόταν τακτικά την Κρώμνη σαν θρησκευτικός άρχηγος του τόπου. Σε ένα ταξίδι του αντίμωσε μία ομάδα ανθρώπων που κουβαλούσε πάνω σε ένα φορείο έναν άρρωστο. Ρωτώντας, έμαθε πως τον πήγαιναν για αλλαγή κλίματος και θεραπεία στην Άργυρουπολη. Τότε τους συνέστησε να τον πάνε στην Κρώμνη, γιατί οι άνθρωποι εκεί δεν πέθαιναν, καθώς δέκα χρόνια δεν είχε δει ούτε μία κηδεία. (Ανδριώτη Π. Νίκ, *Κρυπτοχριστιανικά κείμενα*, ό.π., σ. 75-2008).

Μετά τη φανέρωση των κρυφών, ή πύλη του νεκροταφείου στην Τραπεζούντα ήταν κλειστή για αυτούς. Το νεκροταφείο είχε ντουβάρι για περίβολο και πάνω σε αυτό βρίσκονταν μερικές φτωχικές καλύβες. Μία κατοικία ήταν δίπατη και την είχε μία Άρμένισσα χήρα. Το δεύτερο πάτωμα προεξείχε από το ντουβάρι του νεκροταφείου και το παράθυρο ενός δωματίου έβλεπε μέσα σε αυτό. Με μία μικρή άμοιβή, οι χριστιανοί ανέβαιναν στο σπίτι της Άρμένισσας και από εκεί άτένιζαν τους τάφους των προγόνων τους, θύμιαζαν, έκαναν προσευχές και τρισάγια. Οι γυναίκες που ανέβαιναν στο σπίτι της Άρμένισσας, ιδιαίτερα το Ψυχοσάββατο, ήταν οι νέες μυροφόρες, γιατί με φόβο Θεού και ανθρώπων έκτελούσαν το καθήκον τους απέναντι στους προσφιλείς προγόνους τους. (Κ. Χρυσουλίδου, *Οί κρυπτοχριστιανοί του Πόντου*, Α.Π.Θ. 2008).

Συμπεριφορά τῶν κλωστῶν κατὰ τὸ Ραμαζάνι

Σὲ κάθε ραμαζάνι (νηστεία μουσουλμανική), ἐρχόταν μολλὰς (μωαμεθανὸς κληρικὸς) στὶς πολυπληθέστερες συνοικίες, ὅπως στὴ Μόχωρα ποὺ ἦταν μεγάλη συνοικία κλωστῶν, καὶ ἔστελναν πολλὲς φορές ἐντὸς τοῦ ἔτους κάποιον μολλὰ γιὰ τὴν καθιερωμένη προσευχή. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς προσευχῆς ἐπικρατοῦσε ἀταξία καὶ στὶς παρατηρήσεις τοῦ μολλὰ ἀπαντοῦσαν μὲ διάφορες δικαιολογίες. Τὴν παραπάνω συμπεριφορά γινώριζαν κάποιοι μωαμεθανοί, οἱ ὁποῖοι διαβεβαίωσαν τὸ μολλὰ ὅτι πρόκειται γιὰ κρυφοὺς χριστιανούς. Τὸν συμβούλεψαν νὰ τοὺς δοκιμάσει μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο. Τὴν πρώτη βδομάδα τῆς Σαρακοστῆς, ποὺ συνέπεσε μὲ τὸ ραμαζάνι, ἀγόρασε ὁ μολλὰς ἓνα κομμάτι παστουρμά καὶ τὸ ἔφερε στὴ Κρώμνη. Τὴν ὥρα τῆς προσευχῆς κάποιος πρόκριτος ἐπισκέφθηκε τὸν μολλὰ καὶ μετὰ ἀπὸ ἔρευνα ποὺ ἔκανε στὸ δισάκι του κατάλαβε τὸν ὑπουλο σκοπὸ του. Ἐνημέρωσε καὶ τοὺς ὑπόλοιπους καὶ ὅλοι μαζί ἀπευθύνθηκαν στὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς τοῦ Ἀληθινοῦ γιὰ νὰ τοὺς ὑποδείξει τί νὰ κάνουν. Ὁ συνετὸς ἡγούμενος Γερβάσιος Εὐθυβούλης, γιὰ νὰ προλάβει ἓνα μεγάλο κακό, τοὺς συμβούλεψε νὰ φάνε τὸ κρέας. Πράγματι, μετὰ τὸ τέλος τῆς προσευχῆς τὸ ἐπόμενο βράδι, ὁ μολλὰς ἔκοψε σὲ κομμάτια τὸ κρέας καὶ τοὺς τὸ μοίρασε, παρακαλῶντας τοὺς νὰ τὸ φάνε, σὰν μικρὴ ἀνταμοιβή γιὰ τίς τιμὲς ποὺ τοῦ ἔχουν κάνει. Πρὸς ἐκπληξή του, ὅλοι τοὺς τὸ ἔφαγαν χωρὶς δισταγμό. Τότε πείσθηκε γιὰ τὴ γνησιότητά τοὺς ὡς μουσουλμάνων. (Κ. Χρυσουλίδου, *Οἱ κρυπτοχριστιανοὶ τοῦ Πόντου*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2008).

Κατὰ τὸν Παναγιώτη Τανιμανίδη, τὰ Ψυχοσάββατα καὶ τὴν παραμονὴ τῶν Θεοφανίων ἐτοιμάζονταν τὰ κόλλυβα στὴν μνήμη τῶν νεκρῶν. Στὸ σπίτι ἄναβαν κεριὰ στὶς εἰκόνες, διάβαζαν τὰ ὀνόματα τῶν νεκρῶν καὶ τοὺς σκέφτονταν. Ὅταν δὲν μπορούσαν νὰ κάνουν μνημόσυνα, πήγαιναν στὰ κοντινὰ μοναστήρια ὡς προσφορὰ σιτάρι καὶ φρούτα.

Οἱ μεγάλες γιορτὲς τῆς Ὁρθοδοξίας

Ὅλες οἱ γιορτὲς τῆς Χριστιανοσύνης γιορτάζονταν ἀπὸ τοὺς κρυπτοχριστιανούς μὲ μεγάλη μυστικότητα. Ἀκόμη καὶ σήμερα συναντοῦμε σὲ ἀπλοὺς ἀνθρώπους κάποιων περιοχῶν τῆς Ἀνατολίας χριστιανικὰ ἔθιμα τὰ ὁποῖα ἔχουν διατηρηθεῖ. Μέχρι πρὶν λίγες δεκαετίες ὑπῆρχαν μαρτυ-